

„ЛЕГЕНДА ЗА РАЗБЛУДНАТА ЦАРКИНЯ“ НА ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ

АСУНТА КАРИТО (Италия)

Голяма част от българските критици смятат, че „Легенда за разблудната царкиня“ е най-хубавото символично произведение на Димчо Дебелянов. Интересно е мнението на проф. Георги Марков, който характеризира поемата по следния начин: „Най-високото постижение в символичното творчество на Дебелянов безспорно е поемата „Легенда за разблудната царкиня“.¹ Но още преди Марков друг критик — Цветан Минков, в книгата си, посветена на произведенията на Дебелянов, пише: „Единствената поема, в която Дебелянов синтезира основните мотиви на своето творчество и подчертава неутолимата си жажда за светлина и щастие, е неговата недовършена „Легенда за разблудната царкиня“.²

Освен тези две мнения, с които можем да се съгласим или не, в литературната критика има и някои други. Специално внимание се обръща на обстоятелството, че „Легенда за разблудната царкиня“ е незавършено произведение. Например Стоян Каролев приема, че „поемата е недовършена и това има дял за нейната неизясненост“³. Според него и самите символи, изградени в поемата, не са много ясни. Следователно не може да се приеме мнението на тази част от критиката, която вижда в „Легенда за разблудната царкиня“ символ на душата на поета: „Асоциацията между разблудната царкиня, която копнее по своя цар или бди в пориви пламени с обнажена гръд и тревожната душа на поета, е доста далечна.“⁴ По същия въпрос мнението на проф. Марков е съвсем различно: „Неоснователно е твърдението, че „Легенда за разблудната царкиня“ е недовършено произведение. Тук вероятно се крие някакво недоразумение. „Легенда за разблудната царкиня“ трябва да се разглежда като самостоятелно и завършено произведение. . . в нея със здрава вътрешна логика се изобразява душата на поета, нейните надежди и разочарования, нейната драма и душевни угризения.“⁵ Подобно мнение още през 1936 г. изразява и Владимир Русалиев: „Тази поема сякаш е неговата съдба, неговата най-интимна изповед. Това е блуждението на душата му, нейните сънища и полети.“⁶

След многократно и внимателно прочитане и анализиране на поемата авторката на настоящия литературно-критичен анализ е по-склонна да приеме мнението на проф. Марков като най-точно и правдиво, а именно, че „Легенда за разблудна-

¹ Георги Марков. Поезията на Димчо Дебелянов. С., 1966, с. 95.

² Цветан Минков. Димчо Дебелянов — живот и творчество. С., 1940, с. 49.

³ Стоян Каролев. Димчо Дебелянов. Литературно-критически очерк. Второ поправено издание. С., 1965, с. 27.

⁴ Стоян Каролев. Цит. съч., с. 29.

⁵ Георги Марков. Цит. съч., с. 96—97.

⁶ Владимир Русалиев. Животът, любовта и смъртта на Димчо Дебелянов. С., 1936, с. 46.

та царкиня“ е завършена поетична автобиография. Тази поема съдържа характерни елементи, присъстващи и в останалото лирично творчество на поета. Тук Дебелянов, използвайки най-вече символи, ни разкрива с поетична изразителност, която достига високи върхове, своя вътрешен живот и душевния си свят.

Поемата е разделена на десет части и всеки изграден образ, всеки елемент, който тя съдържа, има символична същност. Само чрез една многостранна интерпретация на тези „Дебелянови символи“ и един обстоен анализ на същите ние можем правилно да разберем смисъла на произведението.

Първият символичен образ, който откриваме, е този на „чертог зловещ“, който издига своя „стан“ от водите на морето, които го милват и същевременно терзаят. В началните мотиви на поемата Дебелянов изгражда символичния образ на морето в отрицателен аспект. Той го определя като „неверно“ и „бездушно“, нарича го „водна пустиня“ и „безбрежен простор“. Последните две сравнения ни припомнят и един друг много характерен „Дебелянов символ“, а именно *пустинята*, която за поета е олицетворение на света, в който той трудно живее. Например в стихотворението „Отдох“ той нарича сам себе си „изгубеният пътник в мъглите на *безплодни пустинни страни*“⁷. В своето стихотворение „Черна песен“ Дебелянов ясно изразява желанието си да намери спокоен „пристан“:

и плачът ми за *пристан* умира,
низ *велика пустиня* развян.⁸

На друго място в лириката на поета спокойният „пристан“ е заменен с „търсения брод“. Тези два символа логично се свързват с негативно изградения символичен образ на морето, което пък лесно свързваме с обществото, което заобикаля Дебелянов и сред което той се чувства самотен, объркан и в безизходно положение. Мрачният чертог на пустинния морски бряг доизгражда този естествен фон, върху който изплуват мечтите на поета. Интересен момент в тази първа част на поемата е и сливането на поета с „безсънните дървеса“, на които той приписва своите мечти:

В градините, мечта *несмела* замечтани,
трепти на страх и скръб *отровната* роса
и в *мъртвата* вода на *мъртвите* фонтани
оглеждат своя сън *безсънни дървеса*.⁹

Този мрачен фон е резултат и от поредицата символични елементи, свързани с природата. Същите елементи, които повечето от поетите използват за изобразяване на красивото, в своята поема Дебелянов сполучливо превръща в негативни, особено силни и изразителни символи, и то като само към тях прибавя прилагателни имена: росата е „отровна“, дърветата са „безсънни“, фонтаните и водата в тях са „мъртви“. Всички символични образи издават тревога, печал и „дървесата“ тук почти не смеят да мечтаят или според поета техните мечти са „мечта несмела“. Навсякъде царува скръбта, в чертога никога няма празник:

никой сребърен рог там празник не вести.¹⁰

Би могло да се каже, че царува и смъртта, ако не се чуваше „понява само в сън“, „сепнатия стон“ на нещастната царкиня, която живее там. Ако разгледаме в развитие символичния образ на „чертога“, бихме могли да приемем, че той е символ на веригите, които свързват поета с действителността, онези вериги, които той би искал да „разкъса гневно“, за да може да лети „с вихрен полет в небесата“ към „неизглеждани далнини“, които тук се изобразяват чрез без-

⁷ Димчо Дебелянов. Съчинения в два тома. Т. I. С., 1968, с. 50.

⁸ Пак там, с. 94.

⁹ Пак там, с. 126.

¹⁰ Пак там.

крайността на морето. Това море, което в началото е отрицателен символ, „бездушно“ и „безмилостно“, поетът превръща в положителен само чрез подчертаване на неговата безкрайност, която е свързана и с абсолютността — философски категории, които сполучливо са опоезизирани, към които поетът се стреми и чрез които се надява да намери щастието, за което мечтае. Водите на морето са наречени „вечни“, както вечни могат да бъдат и категориите „безкрайност“ и „абсолютност“.

Царкинята, която е ясен символ на душата на поета, „възлиза“ на кулата на „чертога“ и протяга ръцете си към „притихналата бездна на неверното море“, чийто безкрайност се оглежда в нейните очи.

В едно свое стихотворение Дебелянов нарича себе си „воин в тъмница“ и ние асоциативно свързваме символичния образ на „кулата“ с тъмницата. Освен такъв отрицателен нюанс „кулата“ без съмнение ни внушава и чувство за височина, на нас като че ли ни се струва, че тя в сравнение с реалността стои по-високо, но погледнато от друга страна, тази кула е свързана със земята и също като оковите на затворника пречи на свободния полет на човешката душа към свободата.

Царкинята риде в пустите зали, но неверното море мълчи и остава равнодушно към нейните стонове и прииви за мечтаното далечно щастие:

Морето бездушно мълчи.¹¹

Наоколо царува мълчание и на стоновите на царкинята не отговаря дори и ехото. Самият Дебелянов живее на ръба на пропаст, над която мечтае да лети. В неговата лирика двата синонима „пропаст“ и „бездна“ се повтарят много често:

*Пропасти вечни делят те от мене.*¹²

или:

... пропасти от смрад и суета....¹³

и много други примери.

В началото на третата част на поемата царкинята се изповядва:

С болката на прималняло цвете
в пазвите на ранна хладина,
ден и нощ аз питам ветровете
и неверната луна.¹⁴

В тези стихове е изразена самата мъка на поета по изгубената младост и неговият страх от времето, което „изяжда“ всичко и може да унищожи душата му и неговите мечти. „Неизведанните блага“, които царят насън обещава на разблудната царкиня, са същото онова щастие, за което самият поет мечтае в своята лирика. Той го изобразява с различни словосъчетания, като например: „щастие безбрежно“, „радост непозната“, лъчезарен край“ и т. н. Самият поет би искал да се докосне до тези „неизгледни далнини“, които само „ветровете и неверната луна“ могат да достигнат. Само в тези „неизгледни далнини“, които за съжаление остават невидими за очите на поета, „на младостта белите цветя“ никога няма да увяхнат. В своята лирика много често Дебелянов сравнява себе си с „пътник уморен“, а в тази поема, когато трябва заобрази „ветровете“, които единствено могат да достигнат „неизгледните далнини“, изразът „пътник уморен“ отстъпва място на напълно противоположното сравнение „странници от път немуморени“. И отново се сблъскваме с душевната драма на поета: щастието често

¹¹ Димчо Дебелянов. Цит. съч. Т. I, с. 136.

¹² Пак там, с. 53.

¹³ Пак там, с. 72.

¹⁴ Пак там, с. 128.

му протяга своите ръце, но ледената пропаст на действителността ги разделя винаги. В поемата това може да се види в метафората, където далечният цар „простира“ десница към „разблудната царкиня“, но морето ревниво го прикрива „в своите ледени недра“. Ще отбележим, че символът „ледени недра“ тук също е употребен нетрадиционно, в смисъл, че чрез него са показани *морските бездни*, а не *земните недра*. В символите „цар далечен“, употребен в „Легенда за разблудната царкиня“, и в символа „слънце чуждо“, използван от Дебелянов в други негови стихотворения, откриваме стремежа на поета към онова далечно щастие, което той мечтае да достигне, когато разкъса веригите, които го задържат на земята.

Следва искрената молба на царкинята, с която тя моли да отговори дори „ек“ на нейните стонове, които се губят в мълчанието на морето, на същите тези стонове, които само ехото може да пресреща там, където „с венци нетленна пролет кити всяка радост и любов“:

Неизведанни блага в страните,
дето ек пресреща всеки зов
и с венци нетленна пролет кити
всяка радост и любов.¹⁵

В стиховете по-горе отново се повтаря копнежът на поета за нещо „по-възвишено“, така характерен за цялата му поезия.

В петата част на поемата с мрачна картина е описано „падението на царкинята“, която след „тринощно бдение“ решава да удави своята мъка от безполезното очакване, да потърси забравата в сладта и позора:

Снела скъпия пояс на румена девственост,
тя пристъпва несвоя, с безтрепетен взор
из чертога заспал и нелепо тържествена
слиза в мрачните зали на мрачен позор.
Тя жаднее — и в мрака, под сводове каменни,
дето властно я чака *препълнен потир*.¹⁶

В тези стихове се долавя автобиографичен елемент. Съчетанието „препълнен потир“ ни напомня бохемския живот на поета, неговото бягство от реалността чрез нощни напивания, неговите усилия да отмъсти на обществото, което го изолира. Когато мрежата на неговите мечти се разкъсва, поетът подобно на своя поетически символ „разблудната царкиня“ се отдава на забравата. В начина, по който Дебелянов описва позорния пир и употребява словосъчетанията: „мухи зловонни“, „нестройни крясъци“, „стълпват се“ и др., може да се почувствува атмосфера на дисхармония и неуравновесеност.

След „тринощното страдание“ на царкинята жаждата ѝ да отмъсти на собствената си нещастна съдба е утолена, „ликува над нея наситена Мъст“. Но царкинята осъзнава сладостта на питието на „опойните треви“, от които е пила, и отново я обхваща скръбта. И тогава нейният паж я призовава да забрави всичко, като ѝ разказва с утешителни думи, как природата изживява позора и мъката ѝ:

Бурята огнено жали
над тебе и твой позор.¹⁷

Вълните на морето, което по-рано е било безучастно и равнодушно, сега ридат за нея с нейната „мъка нездържана“. „Тъмнините на греха“ са победили светлите мечти, но „бяла вълна ще отмие следите на черната сладт“. Пажът об-

¹⁵ Димчо Дебелянов. Цит. съч. Т. I, с. 128.

¹⁶ Пак там, с. 131.

¹⁷ Пак там, с. 132.

шава нов живот за царкинята, но в тихия диалог се усеща, че те говорят на различни езици. Той ѝ говори за „нова, неведома власт“, което не е никаква нова мечта, а е нещо реално, това е „бодрост победна“, която може да помогне на нещастната, плаха, тъжна и бедна царкиня. Желанието на пажа е да помогне на своята царкиня да слезе в реалността и да забрави онези „неизведани блага“, които тя е видяла в своя сън. Следва тъжният и отчайващ отговор на разблудната царкиня:

— Не чакам ни мир, ни утеха, уви! ¹⁸

Тя не може да чуе тъжните молби на своя паж, тя добре знае, че пак ще се върне към мечтите си, пак в нейните очи ще се оглежда безкрайността на морето и за нея няма да настъпи мир. Чертогът става оново зловещ и пустинен и разблудната царкиня, както преди, чака своя цар:

Там плаха царкиня от здрач до зори
в плахи надежди гори. ¹⁹

Природната картина се променя още веднъж, морето, което чрез бурята риде с мъката, отново става безразлично и бездушно. Но царкинята все още вярва и чака:

С невинен смях сърцето чака
дори и смътния мираж
на бели корабни платна,
които в синя далнина
ще зърне влюбения паж
и вест желана ще прошъпне. . .
Царкинята в надежда тръпне! . . . ²⁰

Царкинята тръпне и в нейния взор прозира напрежението на очакването. Символичният образ на царкинята като че ли отново се слива с Дебелянов, който след забравата на виното отново започва да мечтае и се захваща отново за съня и за миража.

И ето пак три дни „в растяща тревога“ прекарва времето си разблудната царкиня. Последната нощ тя усеща греха и призовава пак неидващото щастие и пак морето остава глухо и бездушно:

О, радост жадувана, радост сънувана, де си?
Морето бездушно мълчи. ²¹

Тези молби на царкинята по форма и съдържание ни напомнят и за други произведения на Дебелянов. В неговото стихотворение „Отдих“ е написано:

Ти ела, разбуди ме тогава —
на великата радост в часът. ²²

А в „Непозната“ откриваме също подобни мотиви:

Ела, възжелана, ела! ²³

На повика на царкинята се появяват само вечерни птици, които „пищят пред незрими завеси“. Това е някакво предчувствие за близка смърт. Царкинята при-

¹⁸ Димчо Дебелянов. Цит. съч. Т. I, с. 133.

¹⁹ Пак там, с. 134.

²⁰ Пак там, с. с. 135.

²¹ Пак там, с. 136.

²² Пак там, с. 49.

²³ Пак там, с. 65.

зовава смъртта, защото знае, че тогава у нея отново ще се обади жаждата за отмъщение и отново ще търси „греха“, който ще я зове.

Брегът около чертога се покрива с черна тиня и „блудна мрачина гаси всичките звездни“.

Назрели за греха къртят греховни бездни. ²⁴

Предстоящият грях е силно акцентуван чрез повторението в един и същи стих на думите „греха“ и „греховни“. Това е един логичен и естествен край на поемата. Продължение е възможно само ако се повторят стиховете от четвъртата част. Не може да бъде случайно, че началото на четвъртата част на поемата:

Витае трета нощ над водната пустиня ²⁵

се повтаря и в последната десета част.

В заключение може да се обобщи, че цялата структура на поемата „Легенда за разблудната царкиня“ е в синхрон с постоянните колебания на Дебелянов между мечти и падения, между надежди и разочарования, което е характерно за живота на поета. С увереност можем да кажем, че поемата е една напълно завършена поетична автобиография.

²⁴ Димчо Дебелянов. Цит. съч. Т. I, с. 137.

²⁵ Пак там.